

Др Чедомир М. Лучић

ИЗДАЈНИК, КВИСЛИНГ, КОЛАБОРАЦИОНИСТ ... ШТА ЈЕ ТО?

- Инерција окамењених теорија или реликт острашћене свијести -

Издајник је у свим системима и временима био отпадник једне дружине, групе, организације, заједнице, војне формације, странке итд. који се обавезао на лојалност своје народу, владару, одређеном програму, утврђеном договору (чак и завјери) па то тајно изиграо (подвлачим тајно), а затим своју оданост подредио другим циљевима, борећи се свим средствима против ранијих.

Не може се издајником сматрати онај (или више њих, свеједно) који своје убјеђење јавно (подвлачим јавно) саопшти, супротстави се дотадашњим погледима, коригује их и настави даљу борбу за новоформиране или новоприхваћене циљеве. Издајник је, као што се подразумева, увијек на страни на којој није, слободном вољом (подвлачим слободном вољом) определијелена већина одређене групе, организације или народа. Његова активност је, у ствари, садржана у привидној служби томе и томе до одређеног, судбински значајног, тренутка по ту већину, кад се коначно открива и задаје јој, што је могуће јаче, ударце.

Данас је појам "издајник" одвише трансформисан (зашао у друге појмове) и у општем ропулусу прилично извитоперен, пуно коришћен (чешће неозбиљно али циљно), па и нејасан.

У прошлости није било тако. Био је одређен, јасан и ван сваке тенденциозности. Отуда је имао и далеко срамнију тежину на моралну

улогу сваког појединца. Зато су и издајници (а и сам чин издаје) били много мање заступљени. У старој Грчкој, нпр. за вријеме персијских ратова, познат је један случај. Издајник је открио заобилазни пут Персијанцима (преко планине Ете) да нападну и побиједи Леониду у Термопилима.

Отпадник је очито био припадник спартанске војске (или, у крајњем случају, неки други Грк) који је издао њене интересе.

Издајник је и у новозавјетним књигама довољно прецизно одређен. Јуда Искариот је дванаести апостол који је (једини) издао Христа у Гетсиманском врту.

И у средњевјековљу је појам издајника задржао скоро исти смисао. Стога Јована Кантакузена нико не сматра издајником (што у ствари и не може бити) већ само противником (сродствено легалне) власти у Византијској царевини, тј. претендентом на пријесто.

Издајницима моћне Душанове царевине се не називају великаши ("проклете им душе") који су у борби за превласт "раздробили" Српско царство, иако су, и по заклетви ("на крст часни") и по Закону, били дужни да га чувају. Они су, значи, његови јавни разоритељи (и поред потајних тежњи које су имали раније).

А народ Вука Бранковића "издајником" прогласи! - Зашто?

Вуково задржавање иза Голеша, са једном војном формацијом (иако су у питању стратегијски разлози а не издаја, с обзиром на то да је као десно крило српске војске требало да удари на одговарајуће и далеко јаче турско, под командом Бајазитовом) у земљи се није могло (макар касније) другачије назвати него издајом. То и под претпоставком да се ситуација (у конкретном случају) не би промијенила.

Народ, дакле, изабра за Вука тај проклети лексем, а онда га претвори у синоним националног издајника. Али то је учинио народ (подвлачим народ) из сасвим разумљивих историјских разлога. Требало је оправдати пораз и жигосати српског Јуду. Не уради то наука ни у којем случају.

Зашто наглашавамо Народ? - Зато што (видјећемо касније) народ може (макар и неоправдано) то да уради.

Али ко је тај ко има морално право да прогласи читав народ (или његову већину, свеједно) "издајником"? - Зар нека владајућа екипа? - Не, ни у ком случају!

Издајничких народа нема па ма ко се (и ма колико) трудио да то докаже.

Народи могу бити заведени, преварени, на историјској странпутици и сл. али не и издајници. Не, па макар их идеологија вукла и у стољећа уназад.

Можда нигдје као у Црној Гори током вјекова није јасније искристалисан појам "издајник". Ни седморици Петровића, који су више од два стољећа свјетовно (а сем два посљедња и духовно, управљали овом "Српском Спартом" (како је поносно називаху) није на ум падало да одступају од опште свјетске појмовности издаје. Стога је и онако страшна клетва у "Горском вијенцу" упућена онима што су склони издати подвижнике који пођу "на наше крвнике" (у дотичном случају "потурице"). Такав је не само "пасју вјеру вјеровао", "у поамни вјетар ударио" или "крвљу крсно име прославио" већ и (што је страшније од свих страха) "своју дјецу на њ печену ио", па чак му се и "гроб пропа' на та свијет" итд.

Не проклињу се страшљивци. Страх је сасвим друга категорија, моћнија од личности којом овладава.¹ Страшљивац (или плашљивац свеједно) се изједначује са "кукавицом". Да би се охрабрио, траже се начини за његово бодрење. Нуде витешки узорци. Утиче на његову психологију и сл. Нпр. "Немојте се браћо препанути" (како народни пјесник вели) или, "Страх животу каља образ често" (што рече владика Раде) итд.

Очито је да се и плашљивост сврстава у мане, али припада порочној врсти које се човјек (и поред сопствене воље) не може лако ослободити. Дакле ова мана је, обично, природена. Издајничка склоност, напротив, није урођена. Она се (по несрећи) стиче током живота, а најчешћа је код особа лабилног карактера и неуравнотежене темпераментне постојаности, тј. превртљиваца. Наравно да уз то иде склоност ка поткупљивању. Није случајно Махмут-паша Бушатлија (како пјесник каже) рекао: "Докле имам у кеси новаца, а у Црној Гори трговаца којино су лакоми на благо, учинићу све што ми је драго".

Значи, издајник се лако не открива. Увијек дјелује из постаје, Плашљивац се не може укрити. Узнемиреност га одаје. Сем тога,

¹ О страху детаљније у мојем чланку: "Психоаналитичке компоненте страха и њихов историјски ехо" - Истор. записи, 1-2/1994. стр. 121-129;

издајник, може бити и врло храбар, а до чина издаје обично ужива и углед. Међутим, кад је већ једном учинио такво дјело (односно недјело) нема поправке. Искуп је немогућ. Опроштај се не добија. И страна која га је користила (тј. којој је пришао), иза таквог поступка, не може бити до краја сигурна у њега, јер (по оној народној, "данас мене у тебе издаде, а сјутра ће тебе у другога") овај може "превртнути" лист. Ипак, издајник нема велики избор па се приволијева тамо гдје је издајом освједочио нову оданост. Према томе, не може бити ни помисли о већ погаженом повјерењу.

Пошто је ријетко гдје на српским просторима као у Црној Гори, међу тако малим бројем становника, била потреба чвршћег повезивања, не само ради пуког преживљавања већ и ради (какве - такве) одбране, увијек је био присутан страх од издаје. Зато се не треба чудити да су и владике ријетко пропуштале прилику да на то укажу. Петар Први, на примјер, у преписци са племенима чешће наглашава, да раде о миру и слози и да се не издају или да један другом невјере не чине и слично, како и доликује Богом надахнутом мислиоцу и правдољупцу. Но, ни њему, надвременом, као ни било коме другом, ко се држао етичких скрупула, није се јављала идеја да "откад је вијека и свијета" утврђени појам издајника мијења и наново "стандардизује". Али, авај, десило се и то код интернационалаца, односно неких њихових комунистичких вођа. Јосип Броз "Фочанским прописима" (фебруара 1942. године) чак и ово предефинише и уклапа у нове аршине, који његовом (ничим до тада де јуре легализованом) покрету одговарају. Зар то треба коментарисати? Напротив, већ се само замислити шта ли све у борби за власт може да се учини или покуша да уради. И ко ће рећи да се таквом назови логиком устаљени морални кодекс човјечанства није тотално разлегао и растакао, да не кажемо вулгаризовао.

Издајник јесте и невјерник и превјерник, али свака невјера се ипак не може категорисати као издаја. Чак ни у браку. (Ако брачни партнер изврши прељубу то је невјера или превјера. Издаја не, јер није уперена на интегритет личности другог супружника, односно није дошло до акта издаје неких тајних договора који би, евентуално, били уперени против трећег лица. Брачна вјерност је, нормално, очекивана али ни невјерност није искључена, док је издаја увијек изненадна. Изненадна и смишљена на задавање најјачих удараца). Сличности постоје и у већој заједници, друштву, држави, иако не увијек. Дакле,

међу наведеним појмовима постоје додирне тачке али и јасна разграничења, зависно од намјере извршиоца и чина извршења.

Пређимо на кључне примјере из новије историје. Опет уз питања и паралеле.

Мусолини је покренуо легални (подвлачим легални) фашистички покрет, придобио већину, повео (или завео) народ, па и поред све назадности (из нашег угла гледано) ни народ ни он се не назваше издајницима. Зар за Хитлера није тако?

Или, коме би Шпанцу пало на памет да противнике монархиста 1936. прогласи издајницима? - Франко (за наше појмове толико одбојно представљани диктатор), свима им чак подиже и споменик са натписом: "Они су се сви борили за Шпанију само на различите начине".

Наизглед чудно, али сасвим нормално. Овај генерал је сlijедио дух велике цивилизације и, у контексту са тиме, није ни могао поступити другачије.

Не прогласише супротну страну издајницима ни Грци, ни Бугари, ни било који друго. А ми - Срби...? У Црној Гори, Србији или другдје, шта преживјесмо? - Како се опходисмо док у крвавом грађанском рату (1941 - 1945) сами себе не сломисмо.

Задојени интернационалистичко-коминтерновском логиком, југословенски (махом српски) илегалци (комунисти), који су, управо, били отпадници легалне правне творевине, зване Југославија (против које су свим силама радили), прогласише "издајницима" све који нијесу били на њиховој страни.

Замислимо се (више психоаналитички) над собом и судбином свога менталитета?

Код нас је свако проглашаван "издајником" на супротној страни, па макар и не био њен припадник.

И да несрећа буде још већа "издајницима" је названа Краљевска војска у отаџбини (подвлачим Краљевска војска - КВО).

Међутим, они који су се придружили самониклом вођи Јосипу Брозу (што се скривао иза 36 до сад познатих псеудонима), без обзира, иако су у знатном дијелу рата били у мањини, представљали су себе "народним" представницима.

Тако је било у Србији, тако у Босни и другдје, а нарочито у Црној Гори.²

Није тешко утврдити да је, посебно у Црној Гори, током рата било до 50 хиљада (а можда и више) припадника Краљевске војске у отаџбини, тзв. четника.³ Додамо ли томе да је, обично, сваки од активираних војника краљевских, тј. четничких снага, имао још најмање по 5 чланова породице,⁴ онда на тим статистичким показатељима пада свака агит-проп теорија. Управо, овдје се она и мрси, јер народ који у војничким редовима има толико ратника не може нико оквалитиковати "издајничким".

Како може народ издати самог себе? - Он се може преварити у гледиштима, па чак политички и војнички и посрнути, али то већ није издаја. То је "прерачунавање" (неумјесно рачунање) у глобалном смислу те ријечи.

Прихватимо ли наведене податке⁵ слиједи да је у војсци, народа (у Црној Гори) који је бројао 370 хиљада, било 15% цјелокупног становништва, што је заиста завидно висок проценат.

Овај постотак се увећава на 60%, у односу на активно становништво (а то је тек задивљујуће).⁶ Детаљизирамо ли и те податке са додатним, тј. да у Црној Гори тада није све становништво српске националности припадало истој вјероисповијести,⁷ те да су, углавном

² Иако је ово опште познато, ипак, ради детаљнијег сазнања, Веселин Ђуретић, Савезници и југословенска ратна драма, Београд 1984. (на више мјеста);

³ Неки истраживачи тај број нешто умањују. Напр. док Шпиро Лагатор тврди да је у Црној Гори било око 50 000 четника, Радоје Пајовић тај број умањује на процјени 25 - 30 000 четника са око 12 000 националиста итд. - Подаци изнесени на међународном научном скупу "Други свјетски рат - 50 година касније", одржаном од 20. до 22. септембра 1995. године у ЦАНУ, Подгорица;

⁴ Обично, поред брачног друга и троје до четворо дјеце, уз (једног или оба) родитеља, сестру итд. Или (ако није био ожењен) родитеље, могуће, бабу и дједа, а наравно и сестре, млађу браћу и још по неког породичног члана (тетку, стрину итд.);

⁵ Овим цифрама се баратало на поменутом научном скупу;

⁶ Мора се имати на уму да је проценат од око 40% женског становништва остао кући, што је, опет, преко 30% од активног; (Подаци из Савезног завода за статистику - Београд)

⁷ Живјело је око 60 000 припадника осталих вјероисповијести (исламизираних или покатоличених Срба, као и један број поарбанашених, уз извјестан, тада занемарљив, постотак Шиптара, који коријенски нијесу били српског поријекла).

Срби (припадници светосавске цркве) били на једној страни (тј. четничкој), онда је све јасно. Јасно и необориво.⁸ Ово и под претпоставком да подаци о броју припадника КВО (четника) извјесно варирају.

Ко је, према томе, напустио (да не кажемо издао) српски народ у Црној Гори? Каквом силом га везивао за себе? Колика им је била свијест? Какво расуђивање? Да ли су ти (назовимо издвојени) збиља заступници народних (макар и националних) тежњи или нечије друге идеологизације (да не речемо однорођивања) не би ни лаику било тешко закључити.

Краљевску војску су, произилази, чинили родољуби који желе одржати већ устаљени монархистички систем, па свиђало се то некоме или не. Они су се заклели на вјерност своме роду (Краљу и отаџбини) и тога се држали. Стога су овим другима криво платили своје убјеђење. И не само они већ и њихове породице.

Поред ових родољуба, супротно свакој нормалној логици ствари, били су и други који су своје родољубље заснивали на интерљубљу, што се није лако могло уклопити у оквиру дотичног поднебља. Није се једноставно могла расчупати веза са културноисторијском прошлошћу, вјерским убјеђењем, традиционалним поносом и сјајем својега народа а прихватити коминтерновски култ, пролетерско знамење (срп и чекић), те умјесто крста (који их је, кроз вјекове, са прецима везивао) и петокраку звијезду. Стога су обрачуни тзв. "вјерника у Манифест" са онима у Христа били криви и застрашујуће стравични.⁹

Све то није тешко ни разумјети ни схватити, посебно ако се зна да у недостатку вјере, обично "Закон лежи у топузу". (Какви су трагови зар треба коментарисати?)

Ко је, према томе, одродник, ако се идеологије погледају? Доследни борци "за крст и отаџбину" то нијесу могли бити.

Детаљније у предратним (бановинским) статистикама, дијелом сачуваним у архивским збиркама Цетиња а више у архиву Савезног завода за статистику - Београд;

⁸ У Црној Гори је 1941. године живјело око 370 000 становника; (Подаци за Зетску Бановину у СЗС - Београд)

⁹ Павелић је у НДХ-зији затирао припаднике других народа Србе, Јевреје, итд. док у Црној Гори, Србији и другим српским крајевима, српски полетни "пролетери" уништавају своје (не презајући ни од убистава крвних сродственика).

Њихов морал није дозвољавао ни да други (комунистички) ешалон називају издајницима. Звали су их једноставно: "Комунисти", "петокраклије", "пролетери", али и "јамари" јер су, бацајући у јаме своју сабраћу то име и заслуживали. Ипак, најчешћи назив за њих остао је партизани.¹⁰

Уосталом, тако су и ови себе називали, чак и уз дозу поноса.

Међутим, комунисти су били много агресивнији.

У мањини на терену, а под надојем опојних теорија "О свеопштем благостању" на земљи ("Гдје, наводно, неће бити ни држава ни издвојених народа"), уз то, стриктно се придржавајући наредби из компартијских централа, нијесу презали ни од практичних ни од теоријских репресија. За њих су припадници КВО били не само "четници" већ и "народни непријатељи - издајници", "банда" и којекако.

Вријеме се мијењало. Енглези са Черчиллом све више су напуштали везе са краљевским јединицама (четницима), а ратна несрећа им се примицала.

Звјерски обрачуни са расутим и заробљеним припадницима краљевских отаџбинских снага показали су сву тежину мржње коју су партизани према њима гајили.¹¹ Њихово, од тада (а наравно и раније)

¹⁰ Француски, "partisan" - присталица, покорни следбеник "партије" (у нашим условима комунистички приврженик);

¹¹ Довољно је поменути Грахово, гдје су (послије његовог заузимања) 22/23. октобра 1944. године побили 548 особа (међу којима и дјеце од 11 година), чија су имена, са кратким подацима, прочитана и приликом парастоса 23. октобра 1993. године. Према казивању неких преживјелих, током те ноћи (а и каснијих дана) учињен је прави погром. У исту жицу (бодљикаву) везивано је 6-7 лица. Затим су одвођени покрај бункера и рафалом обарани у њих. Двадесетак голобрадих младића (такође четника) присиљавано је да их, онако полумртве, затрпава. Напокон, и ови су би предвиђени за "одстрел", али је та одлука касније измијењена. Распоређени су по јединицама и упућени на бункере у Чекању и даље према Цетињу. Но, ни тиме није било све ријешено. Касније су многи хватани, без обзира што нијесу ни били у граховском блоку, те живи бацани у јаме. Недавно је (априла 1995.) из јаме у Кривошијама извађено 14 костура. У кости су им били упилани дјелови жице. Кости су још (октобар 1995.) у манастиру, а треба да најзад (послије 51 годину) нађу починак у заједничкој гробници код манастира Косијерево. Детаљније о овим звјерствима из прикупљеног документационог материјала Одбора за парастос граховским страдалницима (одржан 23. октобра 1994.). Овај Одбор је, иначе, прерастао у Иницијативни, односно Црквени одбор за изградњу спомен цркве у Грахову. Такође, за ближе упознавање, лист (периодични) "Сјутра" за октобар 1994. године и часопис "Светигора" као ванредно издање за поменути мјесец. У овим гласилима су и

устаљено понављање о четницима као "издајницима" (ко-ришћено, најалост, до данашњих дана)¹² више је ружило оне који су их тако називали терминисали него припаднике (зашто не и мученике) КВО.

Страдали су на разне начине и многи који су у својим биљешкама (сјећањима, мемоарима и слично) оставили макар и дио истине о Краљевској војсци (четницима), без обзира што су ратовали против њих.

Дража Михаиловић, нпр. представљен је као "највећи издајник" о којему се није смјело у правом свијетлу писати, као ни о читавом његовом покрету. На крају, под том етикетом је и убијен.

А да ли је тако? - Наравно да није!

Дакле, вјешто се манипулисало свим и свачим.

Чак је и њемачка ПОТЈЕРНИЦА, уз новчану награду,¹³ ко увати или изда генерала Михаиловића, вјешто укривана.

Је ли то довољно да покаже ко је заиста био издајник, а коме је то приписивано.

Зар се може расписивати награда за хватање пријатеља?

Треба ли велик наука да се истина уочи? - Одговор је излишан. Али, све је узалуд кад се инерција острашћеног бездушја наставља.

Дражи, мученику у рату и мученику у комунистичким оковима, ни за гроб се не зна. А како ће и знати (или како и тумачити стварна истина) кад су се напр. многи обични предратни криминалци, а у рату убице (па и зликовци до звјерских набоја) током читавог послератног периода, претварали не само у дјелиоце правде већ и у "тумаче" историје.

детални подаци (биографски) о жртвама, наравно уз друга документа. Ваља нагласити да је ово само један од примјера тзв. "хајке" на четнике и њихове породице, што значи да таква "догађања" нијесу ни случајна ни изузеци. О томе свједоче и многа стрвиништа по Црној Гори, гдје су ови, послје убијања, плитко сахрањивани, а која подругљиво "пасјим гробљима" назваше. Сувишно их је набрајати као и многе јаме и поноре у које су убацани (обично живи). Но, о томе детаљније, евентуално, другом приликом.

¹² Истина, сад се то нешто умекшава (макар од понеких) те и преиначује у израз "сарадња" ("колаборација") са непријатељем итд. О томе касније;

¹³ За хватање Драже Михаиловића Њемци су одредили награду од 100 милиона марака (у злату);

Зашто се мало ко интересовао шта о Дражи Михајловићу нпр. кажу документа САД?¹⁴ - Па, у њима се он велича као велики борац, савезник и спасилац њихових пилота. Чак су му у Вашингтону подигли и споменик и то баш на оном мјесту гдје су њихови великани. А на том мјесту се за подизање монумента ангажује трошак Бијеле куће. Значи, они то само раде за оне који су изричито задужили Америку. Ето, и Дража је међу њима. А у његовој земљи га убијају као злочинца. Жалосне ли проције!

О чему то више говори? О залуђености и страху од брзологије. Страху и само страху који се и до данас доста задржао.

Истина, каткад уз страх има и ситношифарцијске логике.¹⁵ А да ли је то наука тада? - Поготову историјска? - Није ни у којем случају.

Изречено би већ објаснило како се, нажалост, експлоатише појам "издајник". Уз ово се подсјетимо да се још додаје и придјевска одредба "домаћи". Занста чудно! Као да може постојати рецимо, "страни издајник". Мислим да се на такву кованицу не може наићи у свјетској литератури.¹⁶

Али, прихватимо да је у коминтерновском вокабулару и то могуће јер постоје "домаћи" и "страни" пролетери.

Ваља нагласити да се одомаћио израз "квислинг" као редовни пратилац термина "издајник". Овај појам, настао из имена (односно презимена) норвешког политичара Викунда (који је формирао владу под окупаторском влашћу - Њемцима) пренио се и на друге терене.

Тако би се исто могло рећи за Рупника у Словенији, Хаху у Чешкој, Туку у Словачкој, Дегрела у Белгији, Антонескуа у Румунији, Павелића у Хрватској, Петена у Француској или Недића у Србији итд.

¹⁴ Овим се потврђује претпоставка о необично великој идеолошкој обојености којом је била оптерећена савремена историографија, те ће многа једноумна достигнућа (настала на основу докумената једне стране) морати да се подвргавају новом преиспитивању;

¹⁵ Народ би рекао: "Боље врнда рог", ако се и наука (историографска, првенствено) у додворовање окрене;

¹⁶ Па ни сам појам "издајник" у свјетским архивима се тако често не налази. Нажалост, у нашим је ето и разуђен на "домаћи", "страни" ("унутрашњи") и којекако;

Примјери показују колико се појмови мијешају.

Према томе Викунд Квислинг се не може назвати издајником већ сарадником тј. судиоником у заједничком раду, што се односи и на остале на које се изговором овог презимена алудира. Објективно гледано, он је (могуће) радио изван слободне воље већине народа. Међутим, питања је да ли је и његова слободна воља била, заиста избор сарадника? Диктирала је то јача сила - освајач, а "сила Бога не моли!" стара је изрека.

Требало се довијати. Народ спасавати, па макар и на тај начин.¹⁷

Да ли је, рецимо, познати официр (па и борац против нацизма) Милан Недић, "издајник", "квислинг" (и којекако још) ако је прихватио диктат у име поражене стране?¹⁸ - Пријемо ли проблему из друге тачке (која се обично и устаљено не подразумејева) и видокруг нам је другачији.

Недић је сарадник окупатора, односно његових окупационих власти. Отворени противник било каквог покрета који би се сукобљавао са Њемцима у Србији. Шта то значи? - Непријатељство према српству?!

Да ли баш тако? Запитајмо се ...? - Да ли је исплатива борба која води уништењу једног народа? У овом случају српскога. Па тамо је једино и важило правило: "За једног убијеног њемачког војника (зависно од чина) 100 Срба" итд.

Значи, непријатељ (тј. Њемачка) је и желио сукоб. Радовао се да силином свога удара заувјек разбије и уништи ту српску насеобину на, тада његовом, балканском друму.

У Француској, нпр. такве репресалије нијесу биле предвиђене. - Срби, Срби и једино Срби били су "дежурни" балкански "кривци".

¹⁷ Академик Екмечић с правом размишља да ли је, у одређеној ситуацији, нпр. Петен у Француској могао шта друго учинити, те да ли је за спас тога народа заслужнији он или Де Гол? (Из завршене ријечи на поменутом скупу);

¹⁸ Овакво питање постављено је и на поменутом скупу. Професор Александар Драшковић је категоричан да се тако не може сматрати; (Видјети: "Режим генерала Недића" од поменутог аутора у материјалу са научног скупа: "Други свјетски рат - 50 година касније", ЦАНУ - Подгорица)

Комунистичка "ослободилачка" идеологија¹⁹ није се обазирала на то. Била јој је важна побједа. Преузимање власти, без обзира на цијену. А што та "побједа" значи и ископ (картагински смак и разур), то није било ни важно.

А зар је могло доћи до побједе? Не! Мечка је, тако рећи, само разјарена. Убијани су више они који су покушавали остварити (макар и привидну) трпељивост, а баш Њемци и нијесу много. Није се ни могло размишљати о неким већим подухватима. А мањи? Они су увијек и свуда могући. Како су се одразили на српски живаљ? Наплаћени хиљаду струко. А и како би другачије кад је поробљивач био у таквој могућности. Уз то, још, био и киван, а и онако Србе одредио за ликвидацију.

То потврђују десетине крвавих стратишта (од Крагујевца па на даље). Је ли се морала плаћати толика цијена за пар њемачких војника? (А они који су их убили нијесу главама платили) По чијој логици је то извођено? Треба ли одговор? Интернационалистички фундаментализам је то захтијевао, мада ни енглески (Черчил, првенствено) подстицајни ангажман у свему томе није занемарљив.

Није случајно Дража Михаиловић у колашинском Липову (почетком 1942.) изговорио оне ријечи: "Енглези су само трговци људским месом! Да није Њемаца мрзио бих прво Енглезе!"²⁰

Треба ли коментар? - Нормалној људској уразумљености не! Видио искусни генерал! Увидио и предвидио.

Нијесу Черчила бољеле српске жртве. Није га жалостило ни више стотина хиљада извађених очију Срба по осталим српским теренима. Ни гасне коморе и кланице Јасеновца, Градишке и којекуда. Ни јаме усташке или партизанске. Ни тзв. "пасја гробља", стварана од стране братоубица. - Ништа! Ама баш ништа што је српско није га занимало. Да ли га је онда интересовало да се која

¹⁹ Наводници су намјерни. Не зато што није могуће да није имала такве циљеве (бар код једног дијела), већ што није размишљано о тежини последица таквог "ослобађања". То је и довело да удио српских жртава буде скоро двомилионски, а француских (који су такође имали комунистичку партију али са другим и за њихов спас погоднијим резонима) свега нешто више од 200 хиљада;

²⁰ О Дражи и његовим погледима детаљније у Ђуретићевој књизи "Савезници... (на више мјеста). Такође, детаљније и у књизи: Tito, architect of Yugoslav disintegration (New York, 1994);

савезничка на омакне на Заграб, рецимо, или који друго град НДХ гдје је пучанство западног обреда, а да српски не промаши? Одвише је наивно и небједљиво да је све било случајно. И још толико дуго временски и рутински учестано. Неће ваљда бити да је Подгорица, или Београд, или било који друго српски град, све једно, био легло одакле су се регрутовале јединице за одлазак са Њемцима против савезника антинацизма. Зна се да су тамо одлазиле усташке формације. Неће бити ни да су Њемци били за њих најопаснији баш у тим српским насеобинама. Зар су "нехотично" могли бити просипани товари смрти (и то у више наврата) баш по градовима Србије и Црне Горе? Зар су случајно бирани празници (Васкрс и други) да се испод крила "савезничких" гавранова обруше товари челично-експлозивних јаја? Је ли то васкршња "честитка" Србима? Јесу ли то, занста, савезници и ко је стварно Србима тада био савезник?²¹

Знао је то великомученик Дража па и поред свега, пилоте им спасавао. Држао се војне етике, изгледа ријетко коме као Србима својствене. Знали су то и многи Срби којима је нација била прешнија од интер-нације. Али, на жалост, нијесу знали сви. Отуда и Брозове акције (скоро искључиво) на теренима куда живе Срби. У вези са тим су и преговори коминтерноваца са Њемцима (у Загребу, доњем Вакуфу итд.). Захтијева се да им се омогући уништавање заједничког непријатеља - четника (КВО). Нуди сарадња. Отуда Срби његове идеологије онако бијесно јуришају на осталу браћу своју која не мисли као и они. Отуда многа зла и невоље.

То је та друга тачка гледања. Са ње се објашњава и Недић (квислинг) и пуно чега.

До данас као да смо се хвалисали бројем жртава, умјесто, попут Француза (или других) да се поносимо што смо више живих глава изнијели. Јер, зашто их улагати тамо гдје није било журбе? Рат се не би ни онако ни дан прије завршио. Умјесто пораза непријатељу, нанијели смо га више себи. Јаз, по несрећи, ни послије 50 година није саниран (а нови рат се већ води). Кости национално одређених Срба ваде се из јама у које су их свардупали интернационално за-

²¹ Зар нам тадашње савезништво не личи на данашње имагинарно вјеровање о традиционалним српским пријатељима? Управо, још не видимо да се са нама, као и увијек, калкулише и поравњавају нечији рачуни;

грижени. Зашто не поновити да их је гутао острашћени интернационалистички фундаментализам.

Зар се, иза овога не намеће (само по себи) питање: А шта је пета колона? - Откуда јој значење? Изгледа да они који то чешће изговарају (као и обично) недовољно разумију. Као што празан клас стоји усправно и они (у петодеценијском "преваспитавању посрнутих") ову синтагму удомаћише. Позајмише је од Франка. Овај, је, наводно, пред уласком у Мадрид рекао: "Имамо четири колоне а пета нас тамо чека!" - Мислио је на оне који ће бити на његовој страни. Но, која ли то војска (било у грађанском рату или одбранбеном) нема у вишемиллионском граду својих сарадника? - Ипак, ријеч "петоколонаш" толико се експлоатисала да је примјењивана и гдје јој мјеста било није. (Жигосани су тако и они који, нпр. никада нијесу ни припадали комунистичкој партији, али ни били против ње. Једноставно, обични, тротоарски, жаргон их је тако присиљавао да се јаче политички активирају).

Било је то у времену које зовемо "једноумљем", но ни данас није сасвим избрисана таква етикеција.²²

А шта ако се нађе неки слободнији, а идеолошки необојени истраживач (коме савремена епоха чини посебан ангажман) па тај бумеранг врати онима који су се са њиме саживјели. Ово тим прије што историјски релавантних докумената заиста има, иако се о њима још ћути. Чека се достојна дистанца за право вредновање.²³ Историографија, и поред свих преживљених контузија у протеклом периоду, ипак поступно и сигурно напредује. То је гарант да ће свако дјело (и недјело) доћи на видјело.

Најзад, појмови: "квислинштво", "пета колона" и "колаборација" се скоро изједначавају. У обичном појмовнику човјека, чији је мозак толико дуго испиран, мало па да се све подреди значењу неког вида издаје.

²² Не ријетко на неком скупу (као 20 - 22. септембра у Подгорици) чујемо да тако етикетирају чак и великог Дражу Михаиловића (а да и не помишљамо колико се тиме поштапају заговорници једносмјерја).

²³ Дочек Италијана (као окупатора) у Цетињу снимљен је на 1200 метара документарне траке, а забиљежена су и скандирања. На 900 метара филмске врпце сачуван је и дочек Италијана од стране Никшићана. Чак и сусрет на Царевом мосту, итд;

Квислинштво је, ипак, сарадња једне а колаборација²⁴ друге нијансе. Колаборација ни по латинском а ни по француском значењу ријечи (изворном) не подразумијева никакву срамоту. Мада, сарадња (из шире народне нужде и за његов спас) не може бити срамота. Тужно је да ово нијесмо разумјели (а тиме ни национални смисао) у прошлости. Вјероватно би били бројчано, а и другачије, моћнији. Уосталом, одкад постоји човјечанство моћнији су увијек респектовани. Нема изгледа да и у будућности тако не буде.

Циљ овог чланка није да заустави инерцију окамењених теорија (које се, на свеопшту несрећу, настављају), већ да подстакне на активније размишљање о широком спектру питања која су до недавно била табуи. Тако ћемо боље упознати и себе и друге.²⁵ Ако то успијемо доживјећемо катарзу и тиме много чега немањског одагнати, јер и историја (филозофски гледано) није оно што ми желимо да јесте већ што стварно јесте.

²⁴ Латински: *collaborare* - сарађивати; француски: *collaboration* - сарађивање или сарадња;

²⁵ Није случајно на делфијском пророчишту (у античким временима) писало: "Упознај себе!".